

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری تفسیر و حدیث

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

تفسیر موضوعی سوره الجاثیه

(رساله ماستری)

محصله: کرشمه "نعیمی"

استاد رهنما: دکتور عبدالباري "حمیدی"

سال: ۱۴۰۲ هـ. ش – ۱۴۴۴ هـ. ق

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

پروگرام ماستری تفسیر و حدیث

امارت اسلامی افغانستان

وزارت تحصیلات عالی

معینیت امور علمی

رساله‌ی ماستری

تفسیر موضوعی سوره الجاثیه

محصل : کرشمه "نعیمی"

استاد رهنما : دکتور عبدالباري "حمیدی"

سال 1401 ه.ش - 1444 ه.ش

الحمد لله
البرحمين
م

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

د پیاوړتیا د تفسیر و حدیث

بورده ماستری

تصدیق نامه

محترمه کرشمه بنت محمد نعیم ID: SH-MST-99-734 محصله دور ششم تفسیر و حدیث
که رساله ماستری خویش را زیر عنوان: تفسیر موضوعی سوره الجاثیه
به روز شنبه تاریخ ۱۹ / ۹ / ۱۴۰۱ هـ ش موفقاته دفاع نمود، و به اساس
بررسی هیات تحکیم مستحق ۸۸ (نمره به عدد) هشتاد و هشت (نمره به حروف) گردید.

موفقیات شان را از الله متعال خواهیم.

اعضای هیات تحکیم:

ردیف	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	استاد شکرالله مخلص	عضو هیات	
۲	دکتور محمد اسماعیل لیبیب بلخی	عضو هیات	
۳	دکتور عبدالباری حمیدی	استاد رهنا و رئیس جلسه دفاع	

معاون علمی

آمر بورده ماستری

خلاصه

موضوع محوری سوره‌ی الجاثیه تأسیل و ترسیخ عقیده‌ی اسلامی، عناصر و ارکان سه‌گانه‌ی آن مَطْمَح نظر می‌باشد. این سوره اصول اساسی عقیده‌ی اسلامی را در هفت مقطع بیان و روشن می‌سازد.

در مقطع نخستین که شامل (6) آیت می‌شود از وضوح و وضاحت قرآن کریم، و اثبات وجود آفریدگار و یکتایی الله، و شش دلیل از دلایل توحید و قدرتش یاد آوری می‌شود که هر یک از این اوصاف، دلیل توحید، و بیانگر کمال رحمت و علم و قدرت آن ذات واحد و لا شریک است.

در مقطع دوم و عید و تهدیدی سخت برای تکذیب‌کنندگان نشانه‌های الهی و عذاب آن‌ها بیان شده و سپس خاطر نشان ساخت که سزای آنان دوزخ است، و بتان و معبودان دروغین هیچ سودی به آن‌ها نمی‌رسانند، و قرآن تنها کتاب هدایت‌بخش و روح‌پرور است که از گمراهی نجات می‌بخشد. در مقطع سوم درباره‌ی نعمت‌های گران‌قدری که خداوند به بنده‌گانش داده، سخن به میان آورده است، تا او را سپاس‌گزار باشند و در مورد نعمت‌هایی که به آن‌ها ارزانی داشته است بیندیشند، و دریابند که منبع و مصدر این نعمت‌های ظاهری و باطنی تنها ذات خدا می‌باشد، و جز الله خالق و روزی دهنده‌ی نیست.

در آیات مقطع چهارم قرآن از رهبری مؤمنانه‌ی بشریت صحبت می‌کند. این رهبری سر انجام در رسالت محمدیه متمرکز می‌شود. به اختلاف بنی‌اسرائیل اشاره می‌کند و بیان می‌دارد چگونه بعد از آن‌که خدا برای‌شان کتاب و حکومت و نبوت داد، درباره‌ی کتاب‌شان اختلاف ورزیدند.

در مقطع پنجم تفاوت نیکوکاران و بدکاران در دنیا و آخرت ذکر نموده و بر جدایی قاطعانه میان حال کسانی که مرتکب بدی‌ها می‌شوند، و میان حال کسانی که کارهای نیکو می‌کنند و مؤمن هستند. حکم می‌کند.

در مقطع ششم ذکر حال مادی‌گرایان و انکار قیامت است که به بیان باورهای جاهلانیه‌ی کافران درباره‌ی عقیده‌ی آخرت پرداخته شده است. آنان می‌گفتند زنده‌گی تنها همین زنده‌گی دنیا است و بس. و پس از این زنده‌گی دیگری وجود ندارد. ما به سبب گردش ایام چنان می‌میریم که گویا یک ساعت از حرکت باز می‌ایستد. پس از مرگ هیچ روحی باقی نمی‌ماند که قبض شود و مدت‌ها بعد بار دیگر در کالبد صاحبش دمیده شود. اگر چنین ادعای دارید، نیاکان مرده‌ی ما را زنده کنید و به زنده‌گی بازگردانید. سپس الله متعال آن‌ها را با پیشکش کردن دلیل‌نهایت قاطع - که پاسخی به پرسش‌شان بود - تنبیه نموده است.

در مقطع هفتم و آخری از آیات سوره، پاداش مؤمنانِ فرمان‌بردار و سزای کافران سرکش بیان شده و سوره با یادآوری جزای عادلانه‌ی روز قیامت که در آن روز انسان‌ها به دو فرقه تقسیم می‌شوند: گروهی در بهشت جای می‌گیرد و گروهی روانه‌ی دوزخ می‌شوند، خاتمه یافته است.

واژه‌های کلیدی: الجائیه، سوره‌ی الجائیه، تفسیر موضوعی.

فهرست مطالب

عناوین

صفحات

Error! Bookmark not defined.	مقدمه
Error! Bookmark not defined.	اسباب اختیار موضوع
Error! Bookmark not defined.	اهمیت موضوع
3	سوالات تحقیق
3	پیشینه‌ی تحقیق
4	اهداف تحقیق
4	روش تحقیق
5	مشکلات تحقیق:
Error! Bookmark not defined.	خطه و پلان تحقیق

تمهید

کلینت و مفاهیم

Error! Bookmark not defined.	موضوع اول: تعریف تفسیر و تفسیر موضوعی قرآن کریم:
Error! Bookmark not defined.	فرع اول: تعریف تفسیر در لغت و در اصطلاح.
1	Error! Bookmark not defined. فرع دوم: تعریف تفسیر موضوعی:
Error! Bookmark not defined.	فرع سوم: نشأت و پیشینه تاریخی تفسیر موضوعی
15	-----فرع چهارم: انواع تفسیر موضوعی
7	Error! Bookmark not defined. فرع پنجم: فواید و اهمیت تفسیر موضوعی برای سوره‌های قرآن کریم.
Error! Bookmark not defined.	موضوع دوم: تعریف سوره‌ها.
Error! Bookmark not defined.	فرع اول: تعریف لغوی واژه‌ی سوره
Error! Bookmark not defined.	فرع دوم: تعریف اصطلاحی سوره
Error! Bookmark not defined.	موضوع سوم: ویژگی‌های تفسیر موضوعی سوره‌ها
Error! Bookmark not defined.	موضوع چهارم: اهداف تفسیر موضوعی قرآن کریم

Error! Bookmark not defined.	موضوع پنجم: معرفی سوره‌ی مبارکه‌ی جائیه
Error! Bookmark not defined.	فرع اول: نام و وجه تسمیه‌ی سوره‌ی جائیه:
Error! Bookmark not defined.	فرع دوم: زمان و محل نزول و ترتیب آن:
Error! Bookmark not defined.	فرع سوم: تعداد آیات، کلمات و حروف سوره‌ی مبارکه‌ی جائیه
Error! Bookmark not defined.	فرع چهارم: مکی یا مدنی بودن سوره‌ی جائیه.
Error! Bookmark not defined.	فرع پنجم: موضوع و محور اساسی سوره‌ی جائیه
Error! Bookmark not defined.	فرع ششم: فضایل سوره‌ی جائیه.
Error! Bookmark not defined.	موضوع ششم: مناسبت در میان سوره‌ها و اهمیت آن
Error! Bookmark not defined.	فرع اول: تعریف مناسبت در لغت و در اصطلاح
Error! Bookmark not defined.	فرع دوم: اهمیت علم مناسبت در میان سوره‌ها
Error! Bookmark not defined.	فرع سوم: مناسبت سوره‌ی جائیه به ماقبل و مابعد

مقطع اول

مصدر قرآن و اثبات وجود آفریدگار و یکتایی او (آیات 1- 6)

Error! Bookmark not defined.	موضوع اول: بیان مناسبت
Error! Bookmark not defined.	فرع اول: مناسبت آیات این مقطع با موضوع سوره
Error! Bookmark not defined.	فرع دوم: مناسبت آیات این مقطع با آخر سوره‌ی ماقبل
Error! Bookmark not defined.	موضوع دوم: ترجمه و تفسیر اجمالی آیات و فایده
Error! Bookmark not defined.	فرع اول: ترجمه‌ی آیات
Error! Bookmark not defined.	فرع دوم: تفسیر اجمالی آیات
6Error! Bookmark not defined.	فرع سوم: فایده
Error! Bookmark not defined.	فرع چهارم: تفسیر نکات مهم مقطع
8Error! Bookmark not defined.	فرع پنجم: معنی کلمات
Error! Bookmark not defined.	موضوع سوم: احکام و اندرزهای استنباط شده از مقطع

مقطع دوم

وعید تکذیب‌کننده‌گان نشانه‌های الهی و عذاب آن‌ها (آیات 7- 11)

42.....	موضوع اول: بیان مناسبت
42.....	فرع اول: مناسبت آیات این مقطع با محور سوره

2	Error! Bookmark not defined.	فرع دوم: مناسبت آیات این مقطع با مقطع گذشته
3	Error! Bookmark not defined.	موضوع دوم: سبب نزول، ترجمه و تفسیر اجمالی آیات
3	Error! Bookmark not defined.	فرع اول: سبب نزول
3	Error! Bookmark not defined.	فرع دوم: ترجمه آیات
44	.....	فرع سوم: تفسیر اجمالی آیات
5	Error! Bookmark not defined.	فرع چهارم: فایده
6	Error! Bookmark not defined.	فرع پنجم: تفسیر نکات مهم مقطع
48	.....	فرع ششم: معنی کلمات
48	.....	موضوع سوم: احکام و اندرزهای استنباط شده از مقطع

مقطع سوم

برخی از نعمت‌های پروردگار بزرگ بر بنده‌گانش (آیات 12 - 15)

1	Error! Bookmark not defined.	موضوع اول: بیان مناسبت
51	.....	فرع اول: مناسبت آیات این مقطع با محور سوره
1	Error! Bookmark not defined.	فرع دوم: مناسبت آیات این مقطع با مقطع گذشته
2	Error! Bookmark not defined.	موضوع دوم: سبب نزول، ترجمه و تفسیر اجمالی آیات
2	Error! Bookmark not defined.	فرع اول: سبب نزول
2	Error! Bookmark not defined.	فرع دوم: ترجمه آیات
3	Error! Bookmark not defined.	فرع سوم: تفسیر اجمالی آیات
4	Error! Bookmark not defined.	فرع چهارم: تفسیر نکات مهم مقطع
54	.....	موضوع سوم: احکام و اندرزهای استنباط شده از مقطع

مقطع چهارم

نعمت‌های دینی و فرو فرستادن شرائع (آیات 16 - 20)

59	.....	موضوع اول: بیان مناسبت
9	Error! Bookmark not defined.	فرع اول: مناسبت آیات این مقطع با محور سوره
9	Error! Bookmark not defined.	فرع دوم: مناسبت آیات این مقطع با مقطع گذشته
Error!	Bookmark not defined.	موضوع دوم: ترجمه و تفسیر اجمالی آیات

Error! Bookmark not defined. .... فرغ اول: ترجمه‌ی آیات

Error! Bookmark not defined. .... فرغ دوم: تفسیر اجمالی آیات

Error! Bookmark not defined. .... فرغ سوم: تفسیر نکات مهم مقطع

Error! Bookmark not defined. .... فرغ سوم: معنی کلمات

Error! Bookmark not defined. .... موضوع سوم: احکام و اندرزهای استنباط شده از مقطع

مقطع پنجم

تفاوت زنده‌گی نیکوکاران و بدکاران در دنیا و آخرت (آیات 21 – 23)

5Error! Bookmark not defined. .... موضوع اول: بیان مناسبت

5Error! Bookmark not defined. .... فرغ اول: مناسبت آیات این مقطع با محور سوره

5Error! Bookmark not defined. .... فرغ دوم: مناسبت آیات این مقطع با مقطع گذشته

Error! Bookmark not defined. .... موضوع دوم: سبب نزول، ترجمه و تفسیر اجمالی آیات

Error! Bookmark not defined. .... فرغ اول: سبب نزول

Error! Bookmark not defined. .... فرغ دوم: ترجمه‌ی آیات

Error! Bookmark not defined. .... فرغ سوم: تفسیر اجمالی آیات

Error! Bookmark not defined. .... فرغ چهارم: تفسیر نکات مهم مقطع

Error! Bookmark not defined. .... فرغ پنجم: معنی کلمات

Error! Bookmark not defined. .... موضوع سوم: احکام و اندرزهای استنباط شده از مقطع

مقطع ششم

مادی‌گرایان و انکار قیامت (آیات 24 – 29)

Error! Bookmark not defined. .... موضوع اول: بیان مناسبت

Error! Bookmark not defined. .... فرغ اول: مناسبت آیات این مقطع با محور سوره

Error! Bookmark not defined. .... فرغ دوم: مناسبت آیات این مقطع با مقطع گذشته

Error! Bookmark not defined. .... موضوع دوم: سبب نزول، ترجمه و تفسیر اجمالی آیات

Error! Bookmark not defined. .... فرغ اول: سبب نزول

Error! Bookmark not defined. .... فرغ دوم: ترجمه‌ی آیات

Error! Bookmark not defined. .... فرغ سوم: تفسیر اجمالی آیات

Error! Bookmark not defined. .... فرغ سوم: تفسیر نکات مهم مقطع

Error! Bookmark not defined. .... فرع چهارم: معنی کلمات

Error! Bookmark not defined. .... موضوع سوم: احکام و اندرزهای استنباط شده از مقطع

مقطع هفتم

پاداش مؤمنان فرمان‌بردار و سزای کافران سرکش (آیات 30 - 37)

Error! Bookmark not defined.	.....	موضوع اول: بیان مناسبت
Error! Bookmark not defined.	.....	فرع اول: مناسبت آیات این مقطع با محور سوره
Error! Bookmark not defined.	.....	فرع دوم: مناسبت آیات این مقطع با مقطع گذشته
6Error! Bookmark not defined.	.....	موضوع دوم: ترجمه و تفسیر اجمالی آیات
Error! Bookmark not defined.	.....	فرع اول: ترجمه‌ی آیات
Error! Bookmark not defined.	.....	فرع دوم: تفسیر اجمالی آیات
Error! Bookmark not defined.	.....	فرع سوم: تفسیر نکات مهم مقطع
Error! Bookmark not defined.	.....	فرع چهارم: معنی کلمات
Error! Bookmark not defined.	.....	موضوع سوم: احکام و اندرزهای استنباط شده از مقطع
9	.....	نتیجه‌گیری
11	.....	پیشنهادات
Error! Bookmark not defined.	.....	الف: فهرست آیات
Error! Bookmark not defined.	.....	ب: فهرست احادیث
Error! Bookmark not defined.	.....	ج: فهرست اعلام
97	.....	فهرست منابع
Error! Bookmark not defined.	.....	Abstract

نتیجه‌گیری

از آن‌چه در مورد تفسیر موضوعی سوره‌ی الجاثیه طی هفت مقطع نگاشته شده، به شرح ذیل نتیجه‌گیری می‌شود.

1. تفسیر موضوعی، یک اصطلاح جدیدی است که بر بعضی از تفسیرهای معاصر اطلاق شده است و در تفاسیر گذشته این نام کمتر به چشم می‌خورد، ولی می‌توان مشابه حرکت معاصر در تفسیر موضوعی را در زمان‌های گذشته نیز پیدا کرد.
2. تفسیر موضوعی از اهمیت خاصی برخوردار است زیرا این نوع تفسیر انسان را به شکل ساده و آسان به محتویات و مفاهیم قرآن زودتر و دقیق‌تر آشنا می‌سازد.
3. سوره‌ی جاثیه از جمله سوره‌هایی است که بعضی از مفسران آن را مکی می‌گویند به استثنای آیه‌ی 14 آن اما بعضی دیگر همه‌ی سوره را مکی می‌گویند، و موضوع و محور این سوره همانند دیگر سوره‌های مکی مبادی عقیده‌ی اسلامی می‌باشد.
4. نام این سوره نزد اکثر علما "جاثیه" است که مسمی کل بر اسم جزء است که از آیه‌ی 28 سوره گرفته شده؛ اما به اساس قول راجح این سوره دارای دو اسم توقیفی می‌باشد که عبارت است از (سورة الشریعة) و (سورة الدهر) و بعد از سوره‌ی دخان و قبل از سوره‌ی حم الأحقاف نازل شده است.
5. الله متعال در قرآن کریم برای هدایت انسان‌ها هر گونه مثالی را بیان داشته است.
6. دلایل توحید که دلالت بر بزرگی و عظمت و کمال توانایی الله متعال دارد بیان‌گر این است که او تنها شایسته‌ی پرستش است، و این برای کسی است که مؤمن و اهل یقین و عقل با بصیرت داشته باشد. و اگر کسی نه مؤمن و نه طالب یقین باشد، کم از کم عاقل خو هست، پس باید عقل خود را مهمل نگذارد، و آن را به کار انداخته از آن بهره ببرد تا به حقایق آشنا شود.
7. الله متعال مجرمان تکذیب‌کننده‌ی قرآن، آنان که آیات پر فروغش را می‌شنوند، اما جز تکبر و طغیان و گردن‌کشی چیزی نمی‌اندوزند. آن‌ها را به عذاب دردناک در اعماق دوزخ تهدید کرده است.
8. برای اثبات و یگانه‌گی الله متعال دلایل بی‌شمار در مخلوقات و کائنات وجود داشته که دایم‌الحال برای مدعای ناطق و گویا می‌باشد.

9. برای بندهگان الله لازم است تا درباره‌ی نعمت‌های گران‌قدری او بیندیشند و او را سپاس‌گزار باشند، و دریابند که منبع و مصدر این نعمت‌های ظاهری و باطنی تنها ذات خدا می‌باشد، و جز الله خالق و روزی دهنده‌یی نیست.
10. الله متعال مؤمنان را دستور داده است که کفّار را مورد عفو و بخشش قرار دهند و این را هم تذکّر داده است که جزای عملِ خوب و یا بد، بر می‌گردد به انجام‌دهنده‌گانِ آن اعمال، برابر است که عملِ خیر باشد یا شرّ.
11. الله متعال رد می‌کند باورهای جاهلانیهی کافران درباره‌ی عقیده‌ی آخرت را آنان که می‌گفتند زنده‌گی تنها همین زنده‌گی دنیاست و بس.
12. الله متعال مؤمنانِ مطیع و فرمان‌بردار را در دنیا و آخرت شامل اجر و پاداش و رحمت خود می‌سازد.
13. الله متعال کافران را در جهنّم فرو می‌اندازد و هرگز اخراج‌شان نمی‌کند و به توبه‌ی آنها ارجی نمی‌نهد و از گناهان گذشته‌ی‌شان نمی‌گذرد.
14. بزرگی، عظمت و سلطه در اکناف و اطراف جهان مخصوص الله است، و در تمام سخنان، افعال، فرمان‌ها و فیصله‌های خویش فرزانه است.

پیشنهادات

در این رساله سوره‌ی مبارکه‌ی الجاثیه به گونه‌ی تفسیر موضوعی، تفسیر گردیده و من در ضمن مناسب می‌دانم تا موارد ذیل را همچو پیشنهادات متذکر گردم.

1. شایسته می‌دانم که دانش‌پژوهان ماستری در بخش تفسیر و حدیث جهت تهیه‌ی رساله‌ی ماستری‌شان، رو به تفسیر موضوعی یکی از سوره‌های قرآنی آورند و سوره‌ی مورد نظر را در سایه‌ی تمامی اصول و معیارهای علمی برای تفسیر موضوعی مورد تحلیل قرار دهند.

2. برای الگوگیری و نمونه‌برداری در راستای تفسیر موضوعی، مناسب‌ترین تفسیر را که می‌توان از آن یاد کرد همانا - التفسیر المنیر فی العقیده و الشریعة و المنهج - است که حقا تمامی نورم‌ها و مناهج ارزنده تفسیر موضوعی در آن رعایت گردیده است.

3. از میان این رساله‌های نوشته شده در تفسیر موضوعی، هر یکی از آن‌ها که بسیار مفید و به جامعه اهمیت داشته باشد به چاپ برسد.

فهرست منابع

قرآن كريم

1. ابن فارس، ابو الحسن احمد بن فارس بن ذكريا، معجم مقاييس اللغة، دار احياء التراث العربى - بيروت 2001 م.
2. ابن منظور، محمد بن مكرم (735هـ) لسان العرب، طبع اول، 1408 هـ، دار مصادر، بيروت.
3. ابن ضريس، ابو عبدالله محمد بن ايوب (متوفى 294هـ)، كتاب فضائل القرآن، محقيق: غزوة بدير، الناشر: دار الفكر، دمشق- سورية 1408هـ - 1987 م.
4. ابوحيان، محمد بن يوسف، البحر المحيط فى التفسير، محقيق: صديقى محمد جميل، طبع: اول، 1420 هـ دار الفكر بيروت، لبنان.
5. ابو العلاء، عادل بن محمد، مصابيح الدرر فى تناسب آيات القرآن الكريم والسور، ناشر: مؤسسة الرساله، بيروت - لبنان 1434هـ - 2004م.
6. الذهبى، محمد حسين ، البرهان فى علوم القرآن، محقيق: محمد أبو الفضل إبراهيم الجزء الاول الطبعة الاولى 1376 هـ - 1957م دار احياء الكتب العربية عيسى البابى الحلبي وشركائه.
7. الذهبى، محمد السيد حسين (المتوفى: 1398هـ-)، التفسير والمفسرون، الناشر: مكتبة وهبة، القاهرة .
8. الراغب الأصفهاني، ابو القاسم الحسين بن محمد (متوفى: 502هـ) ، محقيق: صفوان عدنان الداودي، المفردات فى غريب القرآن، الناشر: دارالقلم، الدارالشاميه - دمشق بيروت، الأول - 1412 هـ.
9. الزحيلي، د وهبة بن مصطفى، التفسير المنير فى العقيدة والشريعة والمنهج، الناشر: دار الفكر المعاصر - دمشق، الطبعة : الثانية ، 1418 هـ.
10. الزرقانى، عبد العظيم، مناهل العرفان فى علوم القرآن ، طبع اول، سال 1996هـ ، تحقيق: مكتب بحوث و الدراسات. ناشر: دار الفكر، بيروت.
11. اسماعيل، محمد بكر اسماعيل (متوفى 1426هـ)، درسات فى علوم القرآن، الناشر: دار المنار، طبع دوم سال 1419هـ - 1999م.

12. الألمعي، دكتور زاهر بن عواض، درسات في التفسير الموضوعي للقرآن الكريم، طبعة دوم سال 1422 هـ - 2001م.
13. الألوسي، شهاب الدين محمود بن عبد الله الحسيني (المتوفى: 1270 هـ)، روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني، المحقق: علي عبد الباري عطية، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة: الأولى، 1415 هـ .
14. البازي، أنور البازي، تفسير تربيتي قرآن كريم، ناشر: نشر احسان، چاپ: اول 1395 - .
15. البغوي، محيي السنة ، أبو محمد الحسين بن مسعود بن محمد بن الفراء البغوي الشافعي (المتوفى : 510هـ—)، معالم التنزيل في تفسير القرآن = تفسير البغوي، المحقق : عبد الرزاق المهدي، الناشر : دار إحياء التراث العربي - بيروت، الطبعة : الأولى ، 1420 هـ.
16. الطيار، احمد بن ناصر، كتاب حياه السلف بين القول والعمل ، طبع اول سال 1433 .
17. الصابوني، محمد علي (اختصار وتحقيق)، مختصر تفسير ابن كثير، الناشر: دار القرآن الكريم، بيروت - لبنان، الطبعة: السابعة، 1402 هـ - 1981م.
18. النيشارپوري، ابوالحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري، صحيح مسلم، الناشر: دارالجيل بيروت دارالافاق الجديده-بيروت.
19. بدخشاني، محمد اكرام الدين، ازهر البيان في تفسير كلام رحمان ، چاپ دوم، ناشر: مكتبه اسلامى لاهور، تاريخ 1394 هـ.
20. بخارى، ابو عبدالله محمد بن اسماعيل، صحيح البخارى، ناشر: مكتبه حقانيه پشاور.
21. بغدادى، أبو عبيد القاسم بن سلام بن عبد الله الهروي (المتوفى: 224 هـ—)، فضائل القرآن للقاسم بن سلام، تحقيق: مروان العطية، ومحسن خرابه، ووفاء تقي الدين، ناشر: دار ابن كثير (دمشق - بيروت)، طبع: أول، 1415 هـ - 1995م.
22. بيضاوي، ناصر الدين أبو سعيد عبد الله بن عمر بن محمد الشيرازي (المتوفى: 685 هـ—)، أنوار التنزيل وأسرار التأويل، محقق: محمد عبد الرحمن

- المرعشلي، ناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت، طبع: الأولى - 1418 هـ.
23. ترمذى، محمد بن عيسى أبو عيسى الترميذى السلمى، الجامع الصحيح سنن الترميذى، الناشر: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي - مصر، تحقيق: أحمد محمد شاكر وآخرون.
24. حميضى، ابراهيم بن صالح، المدخل الى تفسير موضوعى، ط (1437) هـ، ناشر: مكتبة ملك فهد الوطنيه ودار ابن جوزى.
25. جزائري، جابر بن موسى بن عبد القادر بن جابر أبو بكر، أيسر التفاسير لكلام العلى الكبير، ناشر: مكتبة العلوم والحكم، طبع: دوم، 1407 هـ/1987 م.
26. حاكم، أبو عبد الله الحاكم محمد بن عبد الله، المستدرک على الصحيحين، محقق: مصطفى عبد القادر عطا، ناشر: دار الكتب العلمية - بيروت، طبع: أول، 1411 - 1990.
27. خازن، علاء الدين علي بن محمد بن إبراهيم، معروف به خازن (متوفى: 741 هـ)، تفسير خازن مسمى به لباب التأويل فى معانى التنزيل، محقق: تصحيح محمد علي شاهين، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة: الأولى - 1415 هـ.
28. خرمدل، مصطفى خرمدل، تفسير نور، ناشر: نشر احسان سال: 1394 ش - 1437 هـ.
29. دغامين، زياد خليل الدغامين، التفسير الموضوعى ومنهجه البحث فيه، دار عمار، طبع اول سال 1428 هـ - 2007 م.
30. ديوبندى، علامه مفتى محمد شفيع عثمانى، ترجمه: حضرت مولانا محمد يوسف حسين پور، تفسير معارف القرآن، ناشر: شيخ الاسلام احمد جام، چاپ 7 سال 1394.
31. راضى، ياسر اسماعيل، البطاقات 114 بطاقة تعريف بسور قرآن الكريم، الطبع الاول مدينه منوره 1441 هـ - 2020 م.
32. رازي، أبو عبد الله محمد بن عمر بن الحسن بن الحسين التيمي الرازي الملقب بفخر الدين الرازي، مفاتيح الغيب، <http://www.altafsir.com>

33. رازى، زين الدين ابو عبدالله محمد بن أبى بكر بن عبد القادر الحنفى الرازى (ت 666 هـ)، مختار الصحاح، محقق: يوسف شيخ محمد، ناشر: المكتبة العصرية - دار النموذجيه، بيروت - صيدا، طبع پنجم سال 1420 هـ - 1999 م.
34. رستمى، أبى زكريا عبدالسلام، تفسير أحسن الكلام، مترجم: صادق بنت سيد عبدالأحد، ناشر: دار التفسير جامعه عربيه پشاور.
35. زحيلي، دكتور وهبة بن مصطفى، التفسير المنير فى العقيدة والشريعة والمنهج، مترجم: سيد جمال الدين «هروى».
36. زمخشري جار الله، أبو القاسم محمود بن عمرو بن أحمد (متوفى: 538 هـ)، الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل، ناشر: دار الكتاب العربي - بيروت، طبع: سوم - 1407 هـ.
37. زركشى، بدر الدين محمد بن عبد الله (ت: 794 هـ)، البرهان فى علوم القرآن، المحقق: محمد أبو الفضل إبراهيم، الطبعة: الأولى، 1376 هـ - 1957 م، دار احياء الكتب العربيه عيسى البابى الحلبي.
38. زهرانى، احمد بن عبدالله، التفسير الموضوعى للقرآن الكريم ونماذج منه، الناشر: الجامعة الاسلاميه بالمدينة المنوره 1413 هجري.
39. سعيد، عبد الستار فتح الله، المدخل الى التفسير الموضوعى، ناشر: دار التوضيح و النشر الاسلاميه - قاهره - مصر، سال 1411 هـ - 1991 م.
40. سيوطى، عبد الرحمن بن ابى بكر جلال الدين، (متوفى 911 هـ)، معترك الأقران فى اعجاز القرآن، ناشر: دار الكتب العلميه - بيروت - لبنان، طبع: اول 1408 هـ - 1988 م.
41. سيوطى، جلال الدين، الإتقان فى علوم القرآن، موقع الوراق، <http://www.alwarraq.co>
42. سپرى، فريدون، نور الكلام، نشر احسان، چاپ اول - 1398.
43. سيوطى، جلال الدين، اسباب نزول آيات قرآن كريم، تحقيق: عبد الرزاق المهدي، مترجم: عبد الكريم ارشد فاريابى، ناشر: انتشارات خيرى، چاپ: چهارم سال 1388 هـ ق.

44. سعدى، عبد الرحمن بن ناصر، تفسير راستين ترجمه تيسير الكريم الرحين، ترجمه: محمد گل گمشاد زهى، كتاب خانه عقیده.
45. شنقيطى، شيخ محمد الأمين بن محمد المختار، أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن، محقق: محمد بن عبدالعزيز الخالدي، ناشر: دار الكتب العلمية - بيروت لبنان، طبع سوم سال 2006م.
46. شاربى، سيد قطب ابراهيم حسين (متوفا: 1385هـ—) في ظلال القرآن، ناشر: دار الشروق - بيروت - قاهره، طب: 17-سال 1214هـ.
47. صابونى، محمد على الصابونى، صفوة التفاسير، ترجمه فارسى، مترجم: محمد ظاهر حسيني، ناشر: موسسه انتشارات ايمان.
48. طاهرى، محمد طيب، الياقوت والمرجان فى خلاصة من الفرقان، ناشر: مكتبة اليمان، طبع سال 2009م.
49. طويل، احمد بن احمد بن محمد عبدالله، محتويات سور القرآن الكريم، رياض، طبع اول سال 1434هـ 2013م.
50. عبد الرحيم، عبد الخليل، التفسير الموضوعى بين كفتى الميزان، رسالة جامعية بجامعة الأردن، سال 1992.
51. عثيمين محمد بن صالح، تفسير سوره زمر، ط 1- 1436- موسسه محمد بن صالح العثيمين الخريه.
52. على، مولانا حسين، جواهر القرآن، مترجم: مولوى عبد الرحمن صالحانى، ناشر: انتشارات امام محمد غزالى، چاپ اول سال 1400 هـ ش.
53. عيص، زيد عمر عبدالله، التفسير الموضوعى بين التفاصيل والتمثيل، ناشر: دار الحديث، طبع دوم.
54. فتح الله سعيد، عبد الستار، المدخل الى التفسير الموضوعى، ناشر: دار التوزيع والنشر الاسلامية - سال 1411هـ 1991م،
55. فيروزآبادى ، مجد الدين محمد بن يعقوب، القاموس المحيط ، دار الحديث القاهره
56. قرطبي، أبو عبد الله محمد بن أحمد بن أبي بكر بن فرح الأنصاري الخزرجي شمس الدين القرطبي (المتوفى: 671هـ—)، الجامع لأحكام القرآن = تفسير

- القرطبي**، تحقيق: أحمد البردوني وإبراهيم أطفيش، ناشر: دار الكتب المصرية - القاهرة، الطبع: دوم - 1384هـ - 1964م.
58. مسلم، مصطفى مسلم، **مباحث في التفسير الموضوعي**، ناشر: دار القلم، الطبعة: الرابعة 1426هـ - 2005م.
59. مخلوف، حسنين محمد مخلوف، **تفسير و بيان كلمات قرآن**، مترجم: عبد الكريم ارشد، چاپ اول سال: 1394ش - 1436هـ.
60. مودودي، مولانا سيد ابو الاعلى، **تفهيم القرآن**، ناشر: نشر احسان، چاپ اول- 1398.
61. مجمع اللغة العربية بالقاهرة، **المعجم الوسيط**، دار احياء التراث العربى، بيروت.
62. مخلص، عبدالرؤف، **تفسير انوار القرآن**، ناشر: انتشارات شيخ الاسلام احمد جام. چاپ هفتم - 1398.

بخاطر دسترسى به متن كامل اين تحقيق مراجعه شود به:
پوهنتون سلام، کتابخانه مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته
و یا هم به ایمیل آدرس ذیل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af